

Міжнародне право

УДК 341.645.5

Хавер Катерина Сергіївна

студентка фінансово-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Хавер Екатерина Сергеевна

студентка фінансово-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Khaver Kateryna

Student of the Finance and Law Faculty

Yaroslav Mudryi National Law University

Ручкін Владислав Русланович

студент міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ручкин Владислав Русланович

студент міжнародно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Ruchkin Vladyslav

Student of the International Law Faculty

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Комарова Тетяна В'ячеславівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник:

Бенедик Яна Степанівна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ СИЛИ РІШЕНЬ СУДУ
СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ СИЛЫ РЕШЕНИЙ
СУДА СПРАВЕДЛИВОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА
PROBLEMATIC ISSUES OF DETERMINATION OF THE LEGAL
FORCE OF THE DECISIONS OF THE COURT OF JUSTICE OF THE
EUROPEAN UNION**

Анотація. У статті авторами розглянуто проблематику визначення правової природи рішень Суду справедливості Європейського Союзу. Проаналізовано доктринальні підходи до вирішення питання необхідності дотримання рішень Суду, а також ставлення Суду до обов'язковості власних рішень. Вказується на необхідність нормативного закріплення в установчих договорах ЄС юридичної сили рішень Суду справедливості.

Ключові слова: Суд справедливості ЄС, прецедент, судові рішення, юридична сила, Європейський Союз.

Аннотация. В статье авторами рассмотрена проблематика определения правовой природы решений Суда справедливости Европейского Союза. Проанализированы доктринальные подходы к решению вопроса необходимости соблюдения решений Суда, а также отношение суда к обязательности собственных решений. Указывается на необходимость нормативного закрепления в учредительных договорах ЕС юридической силы решений Суда справедливости.

Ключевые слова: Суд справедливости ЕС, прецедент, судебное решение, юридическая сила, Европейский Союз.

Summary. *The authors considered the problem of determining the legal nature of the decisions of the European Court of Justice of the European Union in the article. The doctrinal approaches to addressing the need for compliance with the decisions of the Court, as well as the attitude of the court to the binding nature of its own decisions are analyzed. The author pointed to the need for the normative fixing in the constituent agreements the legal force of decisions of the Court of Justice.*

Key words: *EU Court of Justice, precedent, court decision, legal force, European Union.*

Постановка проблеми. З огляду на те, що юридична сила рішень Суду справедливості ЄС не регламентована жодним нормативно – правовим актом Європейського Союзу (далі – ЄС), на практиці виникають значні труднощі із правовим регулюванням відносин між державами – членами ЄС, їх громадянами та органами Союзу.

У зв'язку із закріпленням на найвищому законодавчому рівні євроатлантичного вектору зовнішньої політики України, вкрай важливим є глибоке розуміння як правового порядку ЄС, так і всіх аспектів функціонування його інститутів, серед яких надзвичайно важливе місце посідає Суд справедливості ЄС. Правова природа рішень Суду досі залишається не визначеною на нормативному рівні і тому потребує нагального вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання юридичної сили рішень Суду справедливості ЄС досліджувалися такими науковцями: Т. В. Комаровою, Т. М. Анакіною, С. Ю. Кашкіним, О. В. Буторіною. Однак авторами більшості робіт з даної тематики є західноєвропейські дослідники,

зокрема серед них можна виділити: А. Арнул (A. Arnulf), Я. Комарек (J. Komarek), К. МакАулифе (K. McAuliffe).

Мета статті – полягає у з'ясуванні юридичної сили рішень Суду справедливості ЄС із врахуванням його практики, а також доктринальних досліджень з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом судовим рішенням приділяється значна роль у застосуванні та тлумаченні норм матеріального права. Про це свідчить як теорія, так і судова практика. Різноманіття поглядів на визначення, правову природу і характер таких рішень вказує на підвищену до них увагу як правової категорії. Зокрема, судові рішення розглядаються у різних аспектах: як акт реалізації судової влади, як правозастосовний акт, як документ, в якому містяться елементи виховного впливу для сторін спору та інших громадян.

Слід звернути увагу на той факт, що далеко не у всіх правових системах судові рішення сприймаються безпосередньо як джерело права тобто у якості прецеденту. Як правило, прецедентний характер судових рішень притаманний для системи загального права. Однак, зазначена особливість судових рішень може певною мірою спостерігатися і на території ЄС. Так, практика Суду справедливості ЄС є одним з найважливіших джерел права Європейського Союзу, однак формальний статус рішень Суду є досить суперечливим.

Під час розгляду проблематики правової природи рішень Суду справедливості ЄС найголовніше питання, яке постає, - це їх юридична сила. Говорячи про юридичну силу рішень Суду ЄС, перш за все необхідно визначити наявність чи відсутність у них сили прецеденту [1, с. 210].

Необхідно зазначити, що в жодному з установчих договорів ЄС не вирішується питання про юридичну силу рішень Суду справедливості ЄС як в рамках загального правового регулювання ЄС, так і для національних правопорядків держав-членів.

Позиції науковців щодо шляхів формування доктрини прецеденту є неодноманітними. Наприклад, Д. С. Тіхоновецький вважає, що доктрина прецеденту розроблена, перш за все, з метою залучення національних судів до активної участі в безпосередньому застосуванні норм права ЄС [2, с. 7].

Існує два основні підходи стосовно визначення доктрини прецеденту: 1) «acte clair» і 2) «delegation sectorale des fonctions judiciaries».

Концепція «acte clair» була вперше сформульована у справі *Da Costa* та остаточно розвинута у справі *CILFIT*. Суд справедливості у останній встановив, що національна судова інстанція може у певних випадках звернутися із запитом до Суду справедливості з власної ініціативи. Також зазначив, що у ситуаціях, коли Судом ЄС вже були винесені рішення стосовно справ, обставини яких тотожні чи мають незначні відмінності, право вирішувати чи передавати таку справу в Суд справедливості належить цілком відповідній судовій інстанції держави-члена [3]. Таким чином, концепція «acte clair» означає частковий перерозподіл повноважень на користь судів держав-членів і дозволяє їм не звертаючись до Суду ЄС застосовувати норми права, які містяться у попередніх рішеннях Суду по конкретній справі на підставі того, що вирішення подібних обставин для суду держави-члена є настільки ж зрозумілим та очевидним, як і для самого Суду справедливості.

Концепція «delegation sectorale des fonctions judiciaries» означає часткову передачу повноважень національним судам. Як зазначає Д. С. Тіхоновецький, Суд ЄС вважає такий підхід найбільш ефективним способом перерозподілу функцій між державами-членами та ЄС. Так, наприклад, більшість компетенції у сфері конкуренції належить Комісії, яка, у свою чергу, не володіє необхідними ресурсами для цього [2]. Аналогічною є ситуація із судовою владою. За допомогою перерозподілу повноважень Союз надає можливість розгляду конкретних питань судам держав-членів з метою більш ефективного їх вирішення.

М. Н. Марченко виділяє два чинники, які впливають на визнання за судовим рішенням сили прецеденту, а саме формально-юридичний фактор та фактичні обставини. Формально-юридичний фактор вказує на визнання імперативної сили та загальнообов'язковості конкретного судового рішення. Фактичні обставини мають справу з реальним визначенням характеру, юридичної сили, юридичної природи та соціальної значущості певного рішення. Що стосується рішень Суду справедливості ЄС, то визнання за ними сили прецедентів встановлюється за фактичними обставинами [1, с. 211].

В результаті дослідження доктринальних підходів до визначення місця прецеденту, можна вказувати на наявність двох протилежних точок зору: про належність (позитивістський підхід) та про неналежність (нігілістичний підхід) прецедентних рішень Суду справедливості ЄС до системи джерел права ЄС. Представниками позитивістського підходу є такі науковці: Т. М. Анакіна, С. Ю. Кашкін, Дж. Штейнер (J. Steiner) і Л. Вудз (L. Woods), О. М. Москаленко та інші. Наприклад, Т. М. Анакіна зазначає, що прецедент, утворений Судом справедливості ЄС, є джерелом права ЄС. Такий висновок вона робить з огляду на: 1) специфіку права ЄС, зокрема особливості установчих договорів ЄС, що впливають на формування прецедентного права Судом справедливості ЄС; 2) особливого місця Суду справедливості ЄС в інституційній системі; 3) значення рішень Суду справедливості ЄС у правопорядку ЄС [4, с. 78]. У свою чергу, С. Ю. Кашкін відмічає особливий статус рішень наднаціональних судів і підкреслює їх належність до третьої, особливої групи джерел права ЄС поряд з первинним і вторинним правом [5, с. 56]. Такі відомі науковці з європейського права, як Дж. Штейнер (J. Steiner) і Л. Вудз (L. Woods), навіть називають рішення Суду, що становлять джерела права ЄС, «судовим законодавством» [1, с. 209]. О. М. Москаленко, відносить прецеденти Суду справедливості ЄС до третього рівня виробленої ієрархії, тобто після установчих договорів (перший рівень) та міжнародно-правових зобов'язань ЄС (другий рівень). Цікаво, що на четвертий рівень науковець ставить акти органів ЄС, а це підкреслює той

факт, що «саме нормативно-правові акти Співтовариств повинні відповідати рішенням суду ЄС, а не навпаки, як це прийнято у більшості національних правових систем» [6, с. 181].

Представники нігілістичного підходу прямо заперечують існування такого джерела права, як прецедент Суду справедливості ЄС. Зокрема, О. В. Буторіна в системі джерел ЄС виокремлює установчі угоди інтеграційних об'єднань, загальні принципи права, міжнародні угоди ЄС, акти ЄС, наголошуючи на тому, що судові рішення не входять до системи джерел права [7, с. 50-51].

У свою чергу А. Арнул (A. Arnulf) наполягає на тому, що прецедентне право Суду ЄС не є джерелом права, а є лише «ілюстрацією того, яким чином право застосовувалось у минулому», тож для Загального суду воно являє собою досить впливовий приклад для слідування, але не є юридично обов'язковим [1, с. 217]. Серед головних перешкод у визнанні прецедентів рішень Суду справедливості ЄС джерелом права ЄС науковці виділяють: 1) розуміння прецеденту суду ЄС насамперед як форми права, а не як джерела права; 2) буквальне тлумачення ч.1 ст. 19 Договору про ЄС як такої, що визначає юрисдикцію судів виключно щодо здійснення правозастосовчої та інтерпретаційної функцій для забезпечення дотримання положень установчих договорів; 3) відсутність формально визначеної загальнообов'язковості.

Більш помірковану позицію займає Е. Тос (A. Toth) вирішуючи питання про належність судових прецедентів ЄС до системи джерел права, науковець за основу бере їх переконливий авторитет та відсутність формально визначеної обов'язкової сили. Практику Суду вчений називає «квазі джерелом права ЄС» з огляду на її узгодженість, усталеність, а також на авторитет Суду. Автор підкреслює, що рішення отримали силу та значення, що наближаються до обов'язкових (англ. – near-binding effect) [4, с. 74].

Підходи до вирішення цього питання є різними навіть у суддів Суду справедливості ЄС. Наприклад, колишній суддя Суду ЄС П. Пескатор (P.

Pescatore), вважає, що судові рішення породжують наслідки тільки щодо конкретного випадку, що підлягає вирішенню, тобто мають силу для тієї справи, яка розглядається. У тому, що стосується прецеденту, то він не має іншої юридичної сили, крім як для цілей орієнтації [8, с.96]. Відмінною є думка, судді М. Шахабуддена, який зазначає: «Той факт, що доктрина обов'язкового прецеденту не застосовується означає, що рішення Суду не є обов'язковими прецедентами, але це не означає, що вони не є «прецедентами». Термін застосовується у практиці Суду; він також з'являється у позовних вимогах адвокатів і в працях публіцистів» [9, с. 133].

Важливим є те, що рішення Суду справедливості ЄС мають унікальний характер, через його особливі функції, які закріплені у ч.1 ст. 19 Договору про ЄС, де зазначено, що Суд Європейського Союзу забезпечує дотримання законодавства у тлумаченні та застосуванні Договорів [10].

Практика вказує на те, що Суд справедливості ЄС в межах своєї компетенції не тільки надає тлумачення норм права, але й виводить з нього нові норми, які в подальшому змінюють правопорядок. Підтвердженням нормотворчої діяльності Суду ЄС є, наприклад, те, що його рішення були покладені в основу багатьох директив у сфері інтелектуальної власності, а також стали підставою для прийняття змін до ст. 230 Договору про Європейське Співтовариство (зараз ст. 263 Договору про функціонування ЄС) щодо надання Парламенту можливості бути як активним, так і пасивним учасником процедури скасування нелегітимних нормативних актів інститутів ЄС [11, с. 194]. Вищезазначені положення свідчать про відсутність нормативного закріплення за рішеннями Суду сили прецедентів, проте практика вказує на протилежне.

Також необхідно зазначити, що визначення юридичної сили рішень Суду справедливості є нерозривно пов'язаним з процедурою винесення преюдиціальних рішень згідно із ст. 267 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС). Як зазначає, Я. Комарек (J. Komarek), національні суди є «європейськими судами», але в той же час Суд справедливості ЄС є не просто

наднаціональним Судом, але у сфері «цивільного, кримінального та адміністративного права... став частиною національної судової структури [12]. Європейський Суд мотивував більшість своїх рішень на цей рахунок розвитком принципу, що його рішення мають обов'язкову силу як для всіх національних судів, так і для інших органів влади та обґрунтовує такі висновки ст. 267 ДФЄС.

Таким чином, досліджуючи роль прецеденту в ЄС, можна зазначити, що він використовується Судом справедливості ЄС як для заповнення прогалин і усунення недоліків у матеріальному праві ЄС, так і для більш ефективного здійснення правосуддя на території всього Союзу.

Відповідно, за відсутності законодавчого закріплення обов'язковості дотримання судових прецедентів Суду справедливості ЄС, на практиці вони мають додержуватись судами держав-членів. Ми погоджуємося із точкою зору Т. В. Комарової, стосовно того, що рішення Суду ЄС у зазначеній ситуації представляють собою «квазіпрецеденти» через їх важливість та необхідність дотримання як певного взірця без обов'язковості слідування або як певного принципу, який використовується для вирішення спору з різноманітними варіаціями [11, с. 196].

Також необхідно зазначити, що відповідно до практики Суду справедливості ЄС рішення Суду справедливості є остаточними, оскарженню не підлягають, а їх невиконання є підставою для притягнення до відповідальності. Так, рішенням по справі *Köbler* Суд справедливості вперше встановив відповідальність держав-членів (ст. 268-270 ДФЄС) за недотримання рішень Суду справедливості ЄС. Також підставою відповідальності держав-членів є: невиконання обов'язку національного суду звернутися з відповідним питанням за преюдиціальним рішенням Суду справедливості. Також, Суд справедливості підкреслив, що неврахування преюдиціальних рішень національним судом є достатньо серйозним порушенням для настання відповідальності держави-члена. Вищезазначене

правило є доказом того, що встановлені правила у рішеннях Суду є обов'язковими для всіх національних судів [13].

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що в силу відсутності чіткого визначення правової природи рішень Суду справедливості ЄС, на даний час, рішення Суду справедливості ЄС можна розглядати як «квазіпрецеденти». З огляду на це існує необхідність у нормативному закріпленні в установчих договорах юридичної сили рішень Суду справедливості ЄС як джерела права і саме це чітко визначить підстави та обсяг їх застосування. Це дозволить усунути труднощі, пов'язані із виникненням прогалин у правовому регулюванні, і в значній мірі зміцнити право Європейського Союзу. Таке закріплення посприє одноманітному розумінню та застосуванню рішень Суду справедливості ЄС на всій території Європейського Союзу.

Література

1. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія. – Х. : Право, 2010. – 360 с.
2. Тихоновецкий Дмитрий Сергеевич. Судебная практика как источник Европейского права : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 : Москва, 2004 152 с. РГБ ОД, 61:04-12/1260
3. Case 283/81, [1982] [Electronic resource]. – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61981CJ0283>
4. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. Наук / Т. М. Анакіна. – Х.: Б. в., 2008. – 231 с.
5. Право Европейского Союза в вопросах и ответах: Учеб. пособ. / Отв. ред. С.Ю. Кашкин. – М.: ТК Велби, Проспект, 2005. – 304 с.
6. Москаленко О. М. Специфіка прецедентного права Суду Європейських Співтовариств // Актуальні проблеми державного управління. – 2005. - № 3 (26). – С. 179-186.

7. Европейский Союз: справочник-путеводитель [ред. О. В. Буториной (отв. Ред.), Ю. А. Борко, И. Д. Иванова]. - 2-е изд. Дополн. И перераб.- М.: Право, 2003. – 288 с.
8. Pescatore, P. L'ordre juridique des Communautés Europeennes / VEtudes des sources du droit Communautaire. Liege, 1975. P. 174.
9. Michal Balcerzak, Doctrine of Precedent in the International Court of Justice and the European Court of Human Rights, The, 27 Polish Y.B. Int'l L. 131 (2004-2005).
10. Consolidated version of the Treaty on European Union [Electronic resource]. – Access mode: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/oj
11. Комарова Т. В. Правова сила рішень Суду справедливості Європейського Союзу / Т. В. Комарова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – серія Право. Випуск № 49. Том. 2. – С. 193–196.
12. Karen McAuliffe, Precedent at the Court of Justice of the European Union: The Linguistic Aspect [Electronic resource]. – Access mode: <https://core.ac.uk/download/pdf/43094794.pdf>
13. Case C-224/01 Gerhard Köbler v Republik Österreich. - [Electronic resource]. – Access mode: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=71430&doclang=EN>

References

1. Komarova T. V. Jurysdykcija Sudu Jevropejskogho Sojuzu: monografija. – Kh.: Pravo, 2010. – 360 s.
2. Tykhonoveckyj Dmytryj Sergheevych. Sudebnaja praktyka kak ystochnyk Evropejskogho prava : Dys. ... kand. juryd. nauk : 12.00.10 : Moskva, 2004 152 c. RGhB OD, 61:04-12/1260
3. Case 283/81, [1982] [Electronic resource]. – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61981CJ0283>

4. Anakina T. M. Sudovyj precedent u pravi Jevropejskogho Sojuzu: dys. ... kand. juryd. nauk/ T. M. Anakina. – Kh.: B. v., 2008. – 231 s.
5. Pravo Evropejskogho Sojuz v voprosakh y otvetakh: Ucheb. posob. / Otv. red. S.Ju. Kashkyn. – M.: TK Velby, Prospekt, 2005. – 304 s.
6. Moskalenko O. M. Specyfika precedentnogho prava Sudu Jevropejskykh Spivtovarystv // Aktualjni problemy derzhavnogho upravlinnja. – 2005. - # 3 (26). – S. 179-186.
7. Evropejskyj Sojuz: spravochnyk-putevodytelj [red. O. V. Butorynoj (otv. Red.), Ju. A. Borko, Y. D. Yvanova]. – 2-e yzd. Dopoln. Y pererab.- M.: Pravo, 2003. – 288 s.
8. Pescatore, P. L'ordre juridique des Communautés Europeennes / VEtudes des sources du droit Communautaire. Liege, 1975. P. 174.
9. Michal Balcerzak, Doctrine of Precedent int he International Court of Justice and the European Court of Human Rights, The, 27 Polish Y.B. Int'l L. 131 (2004-2005).
10. Consolidated version of the Treaty on European Union [Electronic resource]. – Access mode: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/oj
11. Komarova T. V. Pravova syla rishenj Sudu spravedlyvosti Jevropejskogho Sojuzu/ T. V. Komarova // Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu. – 2018. – serija Pravo. Vypusk # 49. Tom. 2. – S. 193–196.
12. Karen McAuliffe, Precedent at the Court of Justice of the European Union: The Linguistic Aspect [Electronic resource]. – Access mode: <https://core.ac.uk/download/pdf/43094794.pdf>
13. Case C-224/01 Gerhard Köbler v Republik Österreich. - [Electronic resource]. – Access mode: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=71430&doclang=EN>